

№ 10

Письмо от посланих агітаторів Прокопа Михайло[вича] Невечера і Євгенія Ігнатовича Клименка. Перше увідомляєм, що приїхали у город, а ладу не знайшли: у городі діла плохіє – немає нічого.

Лад можна навести і прохаємо вас – хто-небуд[ь] приїдьте на неділю. То можна і курси открыть коротковременніє для агітації. І просим немедліно приїхат[ь] до нас, товаришу Товкачу. Ми помостилися у [...] повітової ради у Дмитрія Базилевича – сикритаря – у его поміщені і просимо пришліт[ь] літератури і грошей і єшо увідомляємо, що уже другий день находимось у городі, а хлопців не знайшли симинаристів і увідомляємо, які волості ми замімаєм: Машевська волость, Івотковська волость, Арловська і Фаєвська, Старожеведська волость – це наш район. І просимо, товариши, приїдте на неділю, ми будем у городі. А сичас по деревне будем.

ДАЧО. – Ф. Р-4180. – Оп. 1. – Арк. 144–144 зв. Оригінал.

№ 11

Панове товариші!

Щіро прохаємо вас о негайній доставці нам у м. Короп для агітації афішок, книжечок, а також і грошей.

Товариші *Максім Ігнатъев Раценко і Василь Єфіменко*

28 жовтня 1917 року

На місто прибули 28 го жовтня 1917 року.

ДАЧО. – Ф. Р-4180. – Оп. 1. – Арк. 153. Оригінал.

Наталія Лобанова

**Чернігівці у визвольній боротьбі народів Європи в роки
Другої світової війни
(за документами особових фондів)**

Понад п'ять років народи багатьох країн Європи страждали від окупації німців та їх спільників. Мільйони поляків, чехів, словаків, сербів, хорватів, французів, бельгійців, греків, албанців відчували на собі гніт іноземців.

Рух Опору, партизанські загони, підпільні антифашистські організації, що об'єднали сотні тисяч патріотів, вели активну боротьбу, завдавали фашистам значних втрат.

Радянська армія, що більше трьох років воювала на рідній землі, допомогла здобути свободу народам Європи. Радянські воїни не лише достойно оцінювали боротьбу внутрішніх сил Опору, заслуги та героїзм партизанів, але й самі брали участь у партизанських загонах.

У Державному архіві Чернігівської області зберігаються особові фонди учасників Руху Опору та партизанських груп Г.П. Вікторова (Петрова) – у Франції, П.М. Леня – в Югославії, Г.В. Павловського, О.Ф. Бочка, П.В. Москаленка – в Чехословаччині, І.А. Вальчука – в Болгарії.

Аналізуючи склад фондів, можна виділити наступні групи документів:

- документи офіційного походження, особисті, біографічні документи;
- спогади;
- листування;
- матеріали науково-популярних джерел, газет (оригінали та копії);
- образотворчі матеріали (фотодокументи).

Найбільшу кількість документів офіційного походження, особистих, біографічних документів представлено у фондах Г.В. Павловського та П.В. Москаленка.

У справах Г.В. Павловського збереглася його автобіографія, довідка Сибірського військово-медичного училища про присвоєння йому військового звання старшого лікарського помічника, копії та витяги з наказів про призначення та переведення на роботу, характеристика, особовий листок з обліку кадрів¹, грамоти про нагородження його почесними і пам'ятними знаками Чехословаччини², почесні грамоти партійних і місцевих органів влади чехословацьких міст³, органів влади Чернігова за успіхи в справі охорони здоров'я⁴, клопотання парторганів м. Нове Місто на Мораві про дозвіл щодо в'їзду в ЧССР⁵.

Привертають увагу біографічні документи П.В. Москаленка: бойова характеристика⁶, копії грамот про почесне громадянство міст Валаські Мезиричі та Фриштак, про присвоєння звання Почесного члена бригади соціалістичної праці заводу в м. Яблунка, довідка військово-історичного інституту Чехословаччини про його участь у партизанському русі, нагородний лист Міністерства Національної оборони Чехословаччини про нагородження "Знаком Чехословацького партизана", меморіал, вручений йому як почесному громадянину м. Валаські Мезиричі⁷.

У фонді О.Ф. Бочка зберігається бойова характеристика і довідка про перебування в партизанському загоні ім. Котовського в Чехословаччині⁸, документи про нагородження орденом "Чехословацький партизан" та медаллю "Пам'ятна медаль ЧССР"⁹. Про участь у запеклих боях у Русі Опору в Югославії свідчить бойова характеристика П.М. Леня¹⁰.

Одну з найбільших груп документів особових фондів становлять спогади. Про перебування в полоні в Естонії та Німеччині, втечу з табору військовополонених м. Габлонець, перебування в партизанському загоні, підготовку та проведення бойових операцій згадує П.В. Москаленко¹¹. Становлять інтерес і спогади О. Ф. Бочка¹² та П.М. Леня.¹³

Великі за обсягом спогади дружини Г.П. Вікторова – О.І. Вікторової – про чоловіка, його службу, пошук могили чоловіка¹⁴, перебування у Франції¹⁵, зустріч з генерал-майором авіації А.П. Жуковим¹⁶

Колишній політкомісар партизанського загону Стойне Лісійського (Дончо) опублікував у болгарській газеті "Пиринское дело" у вересні 1964 р. змістовні спогади про учасника Руху Опору в Болгарії І.А. Вальчука.¹⁷

Наступна група матеріалів – офіційні та вітальні листи й листівки до учасників Руху Опору. Зокрема, листи та вітальні листівки Г.В. Павловському від колишнього начальника штабу партизанського загону "Зарево" В. Кадлеца¹⁸, бойових товаришів, доктора М. Ждари¹⁹, В. Ф. Самека²⁰, лікарки В. Фалтусової, членів її родини та лікарів санепідемстанції м. Елгави Чехословаччини²¹, товариша по "Зарево" Гумличека²²; листи від колишнього командира розвідки 1-ї чехословацької партизанської бригади ім. Яна Жижки на Мораві Ю. Куликова директору Остерського краєзнавчого музею про діяльність партизанського загону П. Маскаленка²³ та зустріч з колишніми партизанами²⁴; листи та вітальні листівки від колишніх чехословацьких партизан до О.Ф. Бочка²⁵; Радянського комітету ветеранів війни²⁶, підполковника С.Н. Алферєєва з Югославії²⁷, колишніх югославських партизан²⁸ – до П.М. Леня. Певний інтерес становлять листи колишніх партизан С. Мики та Ф. Фоукала²⁹, Ч. Смолки (листування з ним почалося через 16 років після закінчення війни), В. Демеля (в якому він зазначає, що його мати народилася на Чернігівщині), Ч. Подземного та Я. Ондровчака³⁰.

Крім того, зберігається офіційне листування Благоевградського окружного комітету Болгарської комуністичної партії з посольством СРСР у Болгарії про нагородження І. Вальчука орденом "За народну свободу 1941 – 1944 р. II ступеня" і про його загибель у бою у 1944 р.³¹, партійного архіву Житомирської області – про перебування в партизанському загоні "Нікола Колпакчиев" Болгарії І. Вальчука з літа 1943 р. до дня загибелі – січня 1944 р.³²; листи директора окружного народного музею в м. Благоевграді та начальника Центрального музею Радянської Армії до дружини та її зворотні листи в Болгарію зі спогадами про чоловіка³³, товаришів з Болгарії³⁴, від піонерів дружини ім. Вальчука в болгарському м. Благоевграді³⁵. В архіві зберігається понад 60 листів до дружини Г.П. Вікторова від його однополчан А.М. Артеменка³⁶, О.П. Зайченка³⁷, Є.П. Мельникова³⁸, Д.С. Митрофанова³⁹, І.П. Рогожина⁴⁰, учасника Руху Опору во Франції В.С. Бойка та його сина⁴¹, генерал-майора авіації А.П. Жукова⁴², члена Ради ветеранів 1-ї військової армії Є.В. Кояндера⁴³, К. Бернарда та його дружини⁴⁴, сім'ї Лакомових⁴⁵, С. Лонг⁴⁶, М.І. Томацо⁴⁷ із Франції, кореспондента газети "Известия" Е. Максимової⁴⁸, музеїв, письменників до О. Вікторової та чернетки її листів у Францію⁴⁹ й особисто до К. Бернарда⁵⁰, Е. Бернарда⁵¹.

Про фондоутворювачів багато писали зарубіжні та радянські газети, їхнє життя описувалось у книгах. Численні статті у місцевій пресі та книги написані про Москаленка та його загін, що діяв у Чехословаччині, зустріч колишніх партизан⁵²; у книзі "Пам'ятні місця боротьби чехословацького народу проти фашизму" розміщено статтю про загін Москаленка⁵³; у книзі "Граднікова бригада" та статтях в радянських та югославських газетах – містяться відомості про радянський батальйон партизанської бригади, у складі якого воював П. М. Лень⁵⁴, зустріч радянських партизан, що воювали в Югославії⁵⁵; перебування П. М. Леня в Югославії⁵⁶; у книзі "Далеко від Батьківщини", болгарських і радянських газетах розповідається про участь у Русі Опору в Болгарії І. Вальчука⁵⁷; про загін "Зарево" та Г.В. Павловського⁵⁸, перебування його в Чехословаччині⁵⁹, про діяльність радянського загону ім. Котовського на чеській землі⁶⁰ йдеться у статтях у радянських і чехословацьких газетах; у фонді Г.П. Вікторова зберігаються статті про нього⁶¹ та перебування його дружини у Франції⁶².

Наступну групу документів становлять образотворчі матеріали (фотодокументи). Перш за все це фотопортрети П.М.Леня⁶³ в Югославії та Г.В. Павловського у Чехословаччині⁶⁴.

Більшість фотографій, що зберігаються у справах, зроблені під час перебування П.М. Леня – в Югославії⁶⁵, разом з однополчанами 1-ї російської ударної бригади на зустрічі після війни⁶⁶, Г.В. Павловського – в Чехословаччині⁶⁷, О.Ф. Бочка – на зустрічі з бойовими товаришами в Національному

комітеті Чехословаччини після війни⁶⁸, Г.П. Вікторова з товаришем – у Франції⁶⁹; П.В.Москаленка – під час зустрічі з жителями міст Чехословаччини, з партизанами 9 травня 1945 р., з чеськими партизанами на відпочинку у міському парку⁷⁰, на святкуванні 20-річчя визволення Чехословаччини⁷¹ тощо.

Як бачимо, фонди учасників Руху Опору досить інформативні, відтак їх подальше вивчення дасть змогу відтворити картину визвольної боротьби народів Європи під час Другої світової війни.

-
1. Державний архів Чернігівської області. – Ф. Р-1547. – Оп. 1. – Спр. 1.
 2. Там само. – Спр. 3.
 3. Там само. – Спр. 4.
 4. Там само. – Спр. 5.
 5. Там само. – Спр. 7.
 6. Там само. – Ф. Р-1312. – Оп. 1. – Спр. 39.
 7. Там само. – Спр. 17, 19, 33, 41, 47.
 8. Там само. – Ф. Р-1921. – Оп. 1. – Спр. 1.
 9. Там само. – Спр. 2.
 10. Там само. – Ф. Р-1558. – Оп. 1. – Спр. 1.
 11. Там само. – Ф. Р-1312. – Оп. 1. – Спр. 21.
 12. Там само. – Ф. Р-1921. – Оп. 1. – Спр. 3.
 13. Там само. – Ф. Р-1558. – Оп. 1. – Спр. 1.
 14. Там само. – Ф. Р-8861. – Оп. 1. – Спр. 1.
 15. Там само. – Спр. 2.
 16. Там само. – Спр. 3.
 17. Там само. – Ф. Р-1395. – Оп. 1. – Спр. 3.
 18. Там само. – Ф. Р-1547. – Оп. 1. – Спр. 13.
 19. Там само. – Спр. 15.
 20. Там само. – Спр. 16.
 21. Там само. – Спр. 18.
 22. Там само. – Спр. 17.
 23. Там само. – Ф. Р-1312. – Оп. 1. – Спр. 1.
 24. Там само. – Спр. 2.
 25. Там само. – Ф. Р-1921. – Оп. 1. – Спр. 6.
 26. Там само. – Ф. Р-1558. – Оп. 1. – Спр. 8.
 27. Там само. – Спр. 9.
 28. Там само. – Спр. 10.
 29. Там само. – Ф. Р-1312. – Оп. 1. – Спр. 3, 5, 42, 53.
 30. Там само. – Спр. 4, 7, 8, 9, 10, 45.
 31. Там само. – Ф. Р-1395. – Оп. 1. – Спр. 1.
 32. Там само. – Спр. 2.
 33. Там само. – Спр. 5, 6.
 34. Там само. – Спр. 7.
 35. Там само. – Спр. 8.
 36. Там само. – Ф. Р-8861. – Оп. 1. – Спр. 4.
 37. Там само. – Спр. 7.
 38. Там само. – Спр. 9.
 39. Там само. – Спр. 10.
 40. Там само. – Спр. 11.
 41. Там само. – Спр. 5.
 42. Там само. – Спр. 6.

43. ДАЧО. – Спр. 8.
44. Там само. – Спр. 15.
45. Там само. – Спр. 17.
46. Там само. – Спр. 18.
47. Там само. – Спр. 19.
48. Там само. – Спр. 22.
49. Там само. – Спр. 13.
50. Там само. – Спр. 12.
51. Там само. – Спр. 14.
52. Там само. – Ф. Р-1312. – Оп. 1.– Спр. 23, 24, 28, 35.
53. Там само. – Спр. 1.
54. Там само. – Ф. Р-1558. – Оп. 1.– Спр. 4.
55. Там само. – Спр. 5, 11.
56. Там само. – Спр. 6.
57. Там само. – Ф. Р-1395. – Оп. 1. – Спр. 13.
58. Там само. – Ф. Р-1547. – Оп. 1.– Спр. 8.
59. Там само. – Спр. 9.
60. Там само. – Ф. Р-1921. – Оп. 1.– Спр. 7.
61. Там само. – Ф. Р-8861. – Оп. 1.– Спр. 26, 27.
62. Там само. – Спр. 20.
63. Там само. – Ф. Р-1558. – Оп. 1.– Спр. 2.
64. Там само. – Ф. Р-1547. – Оп. 1. – Спр. 2.
65. Там само. – Ф. Р-1558. – Оп. 1.– Спр. 7.
66. Там само. – Спр. 3.
67. Там само. – Ф. Р-1547. – Оп. 1. – Спр. 10–12, 14.
68. Там само. – Ф. Р-1921. – Оп. 1.– Спр. 4.
69. Там само. – Ф. Р-8861. – Оп. 1.– Спр. 29.
70. Там само. – Ф. Р-1312. – Оп. 1.– Спр. 37.
71. Там само. – Спр. 38, 48, 49, 50, 54, 55.

Анна Морозова

Джерела з історії Руху Опору в роки Другої світової війни у Державному архіві Чернігівської області

Характерною особливістю Другої світової війни став Рух Опору фашизму. Форми опору гітлерівському режимові були різними: пасивний опір (ухилення від співробітництва з окупантами, саботаж, маніфестації), страйки робітників і саботаж селян поставок продуктів, підпільна преса. Та особливою формою Руху Опору народів Європи була боротьба в'язнів гетто, концентраційних і трудових таборів, таборів військовополонених, в якій активну участь брали й громадяни СРСР.

63 роки минуло після закінчення Другої світової війни, але й зараз залишається малодослідженим питання про участь представників Радянського Союзу, й зокрема України, в Русі Опору в країнах,